

ŁUKASZ STARCZEWSKI

**TEMATYKA LITURGICZNA
W ZACHOWANEJ KORESPONDENCJI
KS. STANISŁAWA CHODYŃSKIEGO**

Ks. Stanisław Chodyński (1836–1919), jeden z czołowych uczonych kapłanów diecezji wrocławskiej, był m.in. znawcą w zakresie liturgii, zarówno jej historii jak i ówczesnie obowiązujących przepisów liturgicznych. Dotychczasowe opracowania podejmujące ten aspekt jego działalności nie uwzględniały jednak, niedostępnej dotychczas, korespondencji nadsyłanej do niego przez różne osoby, a przechowywanej obecnie w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego im. Księży Chodyńskich we Wrocławku. Można z niej dowiedzieć się głównie o tematach poruszanych przez nadawców listów; nie znamy natomiast zazwyczaj wyjaśnień ks. Chodyńskiego, chyba że wyjątkowo zachował się konspekt odpowiedzi zapisany jego ręką.

Tematyka liturgiczna w zachowanej korespondencji ks. Chodyńskiego (przychodzącej) omówiona zostanie w następujących punktach: 1) badania w zakresie historii liturgii; 2) pytania i sugestie dotyczące praktyki liturgicznej, 3) udział w restauracji katedry wrocławskiej jako szczególnego miejsca sprawowania liturgii.

1. Badania w zakresie historii liturgii

Listy poruszające tę tematykę można podzielić na dwie grupy: do pierwszej należą te, w których kwerendziści proszą o pomoc w podejmowanych przez siebie tematach; do drugiej te, z których dowiadujemy się o badaniach prowadzonych przez samego ks. Chodyńskiego.

1.1. Pomoc innym badaczom

Do ks. Stanisława Chodyńskiego jako zajmującego się historią liturgii, mającego znaczny dorobek publikowany z tej dziedziny wiedzy i z tego względu znanego wśród polskich uczonych, zwracali się różni badacze,

prosząc o konsultacje lub pomoc w kwerendach dotyczących podejmowanych przez nich tematów. Ks. Chodyński, który był życzliwie nastawiony dla kwerendzistów, zazwyczaj odpowiadał na takie listy obszernie i wyczerpująco.

O. Bernard Łubieński¹ w 1898 r. pytał ks. Chodyńskiego, od kiedy św. Joachim notowany jest jako patron Królestwa Polskiego (jego uroczystość jest obchodzona jako ryt zdwojony pierwszej klasy z oktawą). Nie mógł sam znaleźć tej informacji, ponieważ ich klasztorna biblioteka w Mościskach posiada skromny księgozbiór². Z kolejnego listu, w którym o. Łubieński dziękuje za odpowiedź, można się domyślać, że ks. Chodyński, jak to zwykł zawsze czynić, udzielił mu obszernych i wyczerpujących informacji³.

Kolejny kwerendzista, o. Wacław Nowakowski⁴, który przygotowywał monografię o cudownych obrazach Matki Boskiej, prosił w 1900 r. o informację, kim był związany z dziejami cudownego wizerunku Matki Boskiej w kościele pocysterskim w Rokitnie (diecezja poznańska) ks. Maciej Dąbrowski, archidiakon kruszwicki, a jednocześnie proboszcz w Służewie. Nadmienił także, że źródła notują także ks. Macieja Dąbrowskiego jako archidiakona kaliskiego, i pytał czy to była ta sama osoba⁵.

Stanisław Tomasz Klonowski, adwokat przysięgły z Warszawy, pisał do ks. Chodyńskiego w związku z przygotowywanym przez siebie dziełem o kulcie św. Jerzego w Polsce; pytał ks. Chodyńskiego, czy w wiekach X–XIII były w Polsce kościoły pod wezwaniem tego świętego, gdzie były wznoszone i przez kogo, a także czy św. Jerzy był czczony w owym czasie tak powszechnie jak w Czechach i na Rusi. Ks. Chodyński odesłał go do odpowiedniego tomu dzieła *Acta sanctorum* Bollandusa, o czym świadczy zapis na marginesie listu⁶.

Ks. Tadeusz Trzeciński⁷ w 1903 r. informował ks. Chodyńskiego, że znalazł w zbiorach gnieźnieńskiej biblioteki kapitulnej dawną agendę z 1533 r. pt. *Agenda secundum cursum et rubricam Ecclesie Cathedralis Posnaniensis ad ritum Metropolitane Gnesnesis quantum potuit vicinius reduta*. Ponieważ w *Encyklopedii kościelnej* w haśle *Agendy dawne polskie*, autorstwa ks. Chodyńskiego⁸, nie znalazł informacji o tej agendzie, w związku z tym pyta, czy od czasu wydania tegoż artykułu nie ukazały się nowe informacje o niej, gdyż gotów jest ogłosić je drukiem w którymś z pism teologicznych⁹. W odpowiedzi ks. Chodyński – jak świadczy o tym jego ręką uczyniony dopisek na liście – odesłał go do hasła *Rytuály polskie* swego autorstwa w tomie 24. wspomnianej encyklopedii, gdzie agenda ta została omówiona¹⁰.

Profesor w cesarsko-królewskim gimnazjum polskim w Stanisławowie w Galicji, Mieczysław Schreiber, piszący rozprawę o początkach polskiego dramatu, w 1907 r. pytał ks. Chodyńskiego, czy we wrocławskiej bibliotece seminaryjnej znajdują się źródła dotyczące dramatu liturgicznego, lub komedii żebraczej czy mięsopustów. Na liście tym ks. Chodyński poczynił notatkę o wysłaniu 15 III 1908 r. trzech manuskryptów, które następnie zostały przekazane do Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego: dwie pozycje autorstwa niejakiego Laskowskiego *Dramat (łaciński) Victoria Christi de morte* z 1768 r. oraz *Dialog sceniczny o ś. Janie* z roku 1769 r., a ponadto *Tryumf Ignacego Loyoli* z 1766 r.¹¹

Wydawca „Przeglądu Katolickiego” ks. Antoni Szaniawski¹² w 1898 r. prosił o pomoc w związku z listem przysłanym do redakcji przez x. F. T. Dotyczy on umieszczonej w tym czasopiśmie informacji, że Martyrologium rzymskie nie wymienia św. Benigny ani w ogólnym spisie, ani w wykazach zakonnych. Wśród dawnych zaś patronów polskich jest św. Benigna i formularz mszy *S. Benignae d. XIX Augusti S. Benignae V et M dx. in dioeces. wladislaviensis*. Autor listu pyta czy nie ma tej świętej w martyrologium grekokatolickim¹³. Odpowiedź ks. Chodyńskiego była tak treściwa, że redakcja „Przeglądu” zdecydowała się ją opublikować, bez podania nazwiska autora, na swoich łamach¹⁴.

1.2. Badania własne ks. Chodyńskiego

Z zachowanej korespondencji dowiadujemy się, że ks. Chodyński prowadził poszukiwania egzemplarzy przedtrydenckich ksiąg liturgicznych diecezji kujawskiej, m.in. *Viaticum Wladislaviense*, czyli brewiarza wrocławskiego, wydanego, według Estreichera¹⁵, przez G. Stuchsa w Norymberdze w 1502 r. na zlecenie biskupa Krzesława z Kurozwek¹⁶. W odpowiedzi na domniemane pytanie ks. Chodyńskiego, ks. Władysław Załuskowski¹⁷ z Warszawy w 1902 r. informuje go o bezskutecznych poszukiwaniach tego dzieła w Bibliotece Ordynacji Krasieńskich. Jej bibliotekarz prof. Józef Kallenbach¹⁸ wyjaśnił, że Estreicher spisał zapewne ten tytuł nie z oglądanego przez siebie egzemplarza książki, ale przejął z jakiejś wzmianki lub katalogu, które często zawierają więcej niż jest w rzeczywistości. Źródło, z którego korzystał Estreicher, tyczyło się, jego zdaniem, Biblioteki Świdzińskich, która przed zwiezieniem do Warszawy była palona w Krakowie i uległa rozproszeniu. Kallenbach twierdzi, że szukana przez ks. Chodyńskiego książka nie istnieje¹⁹.

Kolejne zachowane listy dotyczą publikacji opracowań naukowych ks. Chodyńskiego. Sekretarz Komisji do Badań Historii Sztuki w Polsce AU

w Krakowie Feliks Kopera²⁰ w lipcu 1900 r. prosił ks. Chodyńskiego o artykuł na temat podstawy krucyfiksu z kapitułarza we Włocławku. Według notatki ks. Chodyńskiego na liście krucyfiksu pochodził z daru Doroty Łaszczyńskiej, co odnotowano na kapitule generalnej w 1676 r.²¹ Artykuł, o który prosił Kopera, ukazał się dopiero w 1906 r. w *Sprawozdaniach Komisji Historii Sztuki w Polsce*²².

Ks. Chodyński był zaangażowany w odnowę śpiewu liturgicznego. Jako doświadczony liturgista wspierał swoim autorytetem powstały w Płocku „Śpiew Kościelny”, wydawany przez ks. Teofila Kowalskiego²³ periodyk propagujący odnowę muzyki kościelnej. Potwierdza to kierowana do niego przez ks. Kowalskiego korespondencja z 1897 r. Dowiadujemy się z niej, że ks. Kowalski wysłał ks. Chodyńskiemu do sprawdzenia swój artykuł o organistach, który miał być opublikowany w „Śpiewie Kościelnym”²⁴. Z tej korespondencji dowiadujemy się też o polemice, jaka wywiązała się między redakcjami „Śpiewu Kościelnego” i „Przeglądu Kościelnego” w sprawie poglądu na reformę muzyki kościelnej. Poznański periodyk był niechętny zmianom postulowanym przez pismo ks. Kowalskiego, w czym wtórowały mu redakcje innym czasopism²⁵.

Ks. Aleksander Zaremba²⁶ z Płocka korespondował z ks. Chodyńskim w sprawie pisanych przez niego artykułów, głównie dotyczących historii liturgii, do redagowanej w Płocku *Encyklopedii kościelnej*, a także w innych sprawach naukowych²⁷.

2. Pytania i sugestie dotyczące praktyki liturgicznej

Bogata korespondencja ks. Chodyńskiego potwierdza jego zaangażowanie w życie liturgiczne diecezji kujawsko-kaliskiej. Jako dziekan kapituły włocławskiej odpowiedzialny był za organizację ingresu do diecezji biskupa Stanisława Zdzitowieckiego. Biskup-nominat ustalał z ks. Chodyńskim szczegóły dotyczące przebiegu ingresu: radził się go odnośnie do terminu i punktów uroczystości²⁸.

W związku z układaniem przez ks. Stanisława Chodyńskiego przez wiele lat rubryceli włocławskiej (1870–1910) niektórzy kapłani kierowali do niego zapytania dotyczące kalendarza liturgicznego.

Cztery lata później, w 1902 r., o. Łubieński radził się ks. Chodyńskiego w sprawie kalendarza liturgicznego redemptorystów w prowincji polskiej. Pisał, że według zaaprobowanego przez Stolicę Apostolską wykazu ich własnych obchodów liturgicznych, mogą przyjmować do rubryceli *ex proprio Regni Poloniae* tylko jednego głównego patrona św. Stanisława BM. Chcą oni jednak bardzo czcić także świętych: Wojciecha, Stanisława Kostkę,

Jacka, oraz bł. Jana z Dukli i Kunegundę. W związku z tym prosił ks. Chodyńskiego o sprawdzenie, czy w dokumentach Świętej Kongregacji Obrzędów zatwierdzających obchody tych świętych w Królestwie Polskim nie ma klauzuli, że mają być oni czczeni przez kler świecki i zakonny, a gdyby tak było, można by ich dołączyć do rubryceli redemptorystów²⁹. Z kolejnego listu o Łubieńskiego wynika, że był on bardzo zadowolony z odpowiedzi ks. Chodyńskiego (5 VII 1902 r.); informował go on, że wszystkich patronów polskich wpisze do rubryceli, a dowody w tej sprawie przygotowane przez ks. Chodyńskiego prześle przełożonym³⁰.

Kilkakrotnie pisał do ks. Chodyńskiego w tych sprawach w latach 1902–1905 ks. Wacław Piotrowski³¹, administrator parafii Żuraw w dekanacie częstochowskim, a jego sugestie dotyczyły przede wszystkim zmian w rubryceli i kalendarzu wieczystym diecezji włocławskiej. W 1902 r. postulował dodanie w nim nowych oficjów brewiarzowych o świętych, np. świętych Klemensa Hofbauera, Piotra Kanizjusza, oficjów specjalnych o Najświętszej Maryi Pannie oraz oficjum o Najświętszym Zbawicielu. Uzasadniał to tym, że oficja o świętych są krótsze od oficjów z ferii Adwentu czy Wielkiego Postu, przez co odmawianie ich byłoby dogodniejsze dla duchownych, którzy w tym czasie mają wiele zajęć duszpasterskich³². Tę samą argumentację powtórzył w kolejnym liście z 1903 r. Nadmieniał ponadto, że zrobił szkic rubryceli diecezjalnej na rok 1905 i wynika z niego, że w Wielkim Poście i Adwencie będą prawie same oficja ferialne, wotywnie lub oktawaowe; umieszczenie w niej zatem oficjów o świętych *pro aliquibus locis* uczyniłoby modlitwę brewiarzową bardziej przystępną dla kapłanów. Poza tym – pisał – we wszystkich diecezjach Królestwa Polskiego umieszczone są w rubrycelach oficja ze wszystkich świąt Najświętszej Maryi Panny *pro aliquibus locis*, zaś w diecezji kujawsko-kaliskiej nie ma oficjum o Najświętszej Maryi Pannie Dobrej Rady (26 kwietnia), a także oficjum o Najświętszej Maryi Pannie Wspomożyciele Wiernych (24 maja), które ks. Piotrowski uważał za szczególnie piękne. Kolejne postulowane oficja o Najświętszej Maryi Pannie to: Nieustającej Pomocy (duża liczba obrazów i odpustów związanych z tym wezwaniem) oraz Serca Najświętszej Maryi Panny Najczystszej. Do wymienionych w swym pierwszym liście wspomnień postulował dodanie jeszcze: św. Władysława, Najświętszego Zbawiciela, Łazarza i papieża Urbana V³³.

Swoje sugestie kontynuował ks. Piotrowski w następnym roku. Proponował wprowadzenie trzech nowych świąt do kalendarza diecezji kujawsko-kaliskiej. Jako pierwsze wymienił święto *S. Columna Flagellationis D. N. I. C* (święto ku uczczeniu słupa, przy którym był biczowany Pan

Jezus), wprowadzone zamiast trzecich ferii po Niedzieli Pięćdziesiątnicy (trzecia niedziela Przedpościa)³⁴.

Sugerował podniesienie do rytu pierwszej klasy święta św. Anny Matki Najświętszej Maryi Panny, argumentował to faktem, że w całym Kościele święto to jest obchodzone jako pierwszej klasy, podobnie jak święto św. Joachima Ojca Najświętszej Maryi Panny, w Polsce zaś tylko św. Joachim jest czczony rytmem pierwszej klasy. W diecezji kujawsko-kaliskiej znajduje się obraz św. Anny, z czym związane są odpusty, co spowoduje, że święto to w razie zejścia się będzie miało pierwszeństwo przed świętem bł. Kingi³⁵.

Kolejny postulat ks. Piotrowskiego to rozciągnięcie na całą diecezję obchodów święta Najświętszej Maryi Panny Jasnogórskiej Częstochowskiej obchodzonego zgodnie z zatwierdzeniem papieskim dla Jasnej Góry w czwartą ferię po 24 sierpnia³⁶.

Prośby ks. Piotrowskiego zostały częściowo spełnione, bowiem w roku 1905 zaprowadzono oficjum o św. Klemensie Hofbauerze Wyznawcy, co potwierdził on w kolejnym liście do ks. Chodyńskiego z dnia 9 III 1905 r. Jednocześnie prosi w nim o uwzględnienie w kolejnych latach Jana Vianneya ogłoszonego błogosławionym przez św. Piusa X w 1905 r., patrona proboszczów, oraz błogosławionego o. Grodeckiego z towarzyszami³⁷.

Ks. Aleksander Kruczkowski³⁸, administrator parafii w Błazskach, w 1905 r. pytał w sprawie używania krzyża procesyjnego przy: nieszpórach, jutrzni, udzielaniu ślubu, wywodach i pogrzebach. On, zgodnie z tradycją panującą w diecezji kujawsko-kaliskiej, używał przy tych obrzędach krzyża, nie czynili tego natomiast młodzi księża, uważając tę praktykę za zwyczaj wywodzący się z czasów misjonarskich, a obecnie bezpodstawną. Poruszył również kwestię używania przy tych okazjach pacyfikałów, czyli ozdobnych przedmiotów wykonanych ze szlachetnych materiałów, które służyły do przekazywania znaku pokoju między duchownymi i wiernymi³⁹. Ks. Kruczkowski prosił o wyjaśnienie, czy praktyka ta jest nadużyciem⁴⁰.

Zwyczaju pacyfikowania w czasie sumy dotyczy także list ks. Sokalskiego, który pytał, w jaki sposób w katedrze włocławskiej przekazywany jest znak pokoju pomiędzy członkami kapituły, *per instrumentum*, czy przez włożenie rąk. Wspomina on, że katedrze sandomierskiej od niepamiętnych czasów czyni się to przy użyciu pacyfikałów, jednak miejscowy liturgista potępia tę praktykę jako nadużycie. Na tym gruncie wywiązał się między nimi spór, w związku z tym ks. Chodyński proszony jest o wyjaśnienie tej kwestii⁴¹.

Proboszcz parafii św. Barbary w Częstochowie, ks. Michał Lorentowicz⁴² w 1906 r. obok sprawy zjazdu biskupów i kapituły generalnej kapituły włocławskiej z okazji poświęcenia nowej wieży w klasztorze częstochowskim

poruszył kwestię zejścia się w jego kościele parafialnym czterdziestogodzinnego nabożeństwa ze świętem poświęcenia kościoła (czwarta niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego). Czterdziestogodzinne nabożeństwo w jego kościele rozpoczynało się w uroczystość świętych Apostołów Piotra i Pawła. Wspomniana niedziela miała być ostatnim dniem czterdziestogodzinnego nabożeństwa, w związku z tym ks. Lorentowicz prosił o wyjaśnienie, czy podczas niesporów sobotnich i na jutrzni niedzielnej może odprawić procesję z Najświętszym Sakramentem⁴³.

Kwestii sprawowania sakramentu pokuty dotyczą dwa listy skierowane do ks. Chodyńskiego przez redaktora i wydawcę ukazującego się we Włocławku czasopisma „Homiletyka”, ks. Mariana Nasalskiego⁴⁴. Chodziło mu o ocenę z punktu widzenia liturgiczno-duszpasterskiego stosowanej wówczas praktyki dawania wiernym w okresie Wielkiego Postu kartek do spowiedzi wielkanocnej⁴⁵, która pozwalała duszpasterzom na kontrolowanie spełniania przez parafian tego obowiązku wynikającego z przykazania kościelnego. Ks. Chodyński tak bardzo przejął się tym zadaniem, że z jego wyjaśnień powstały dwa artykuły opublikowane w tym czasopiśmie⁴⁶.

Reformat włocławski o. Ksawery Sforski⁴⁷ kierował do ks. Chodyńskiego listy w sprawie aprobaty kościelnej dla wydawanych przez siebie modlitw i pieśni. W 1900 r. chodziło o dopełnienie formalności (podpisy i pieczęcie) potrzebnych do uzyskania aprobaty władzy duchowej na Litanię do Najświętszego Serca Pana Jezusa⁴⁸. Trzy lata później prosił ks. Chodyńskiego o wyjednanie aprobaty władz duchownych dla ułożonej przez niego pieśni pierwszokomunijnej⁴⁹.

Ks. Stanisław Gall⁵⁰ w 1903 r. dziękował ks. Chodyńskiemu za nadesłany kalendarz diecezji kujawsko-kaliskiej, który pomocny był w przedstawieniu Świętej Kongregacji Obrzędów błędów i motywów, w kwestii zmian w kalendarzu archidiecezji warszawskiej dotyczących się obchodów uroczystości patronów polskich⁵¹.

Sprawy związanej z liturgią dotyczył list napisany do ks. Chodyńskiego przez Leonarda de Verdmon Jacques⁵², w którym prosił on o przesłanie spisu odpustów w kościołach diecezji kujawsko-kaliskiej, potrzebnego przy opracowywaniu przez Stanisława barona Graeve⁵³ z Biskupic przewodnika informacyjno-historycznego po guberni kaliskiej. Odpowiedź została wysłana przez ks. Chodyńskiego 27 I 1909 r.⁵⁴

3. Restauracja katedry włocławskiej

W trosce ks. Chodyńskiego o właściwe sprawowanie liturgii mieszczą się także jego zabiegi o restaurację katedry włocławskiej, jako szczególnego

miejsca sprawowania liturgii. Zabiegi te miały na celu przywrócenie świątyni pierwotnego gotyckiego charakteru. Prace w katedrze trwały w latach 1886–1901, a kierował nimi autor projektu przebudowy świątyni, architekt Konstanty Wojciechowski⁵⁵ z Warszawy.

Niektóre z wykonywanych wtedy prac poruszane są w listach kierowanych do ks. Stanisława Chodyńskiego przez projektantów i wykonawców. Warto się zapoznać chociażby z tymi, które poruszają sprawę zakresu wykonywanych prac dotyczących wystroju świątyni (ołtarzy, figur), pomijając nieistotne dla tego artykułu sprawy techniczne i finansowe (te ostatnie załatwiane były także przez Chodyńskiego).

W korespondencji tej znajdujemy marginesowe wzmianki o udziale w pracach przy wystroju restaurowanej katedry Józefa Szpetkowskiego, właściciela Zakładu Kościelno-Artystycznego w Poznaniu, m. in. korespondencja z września 1896 r. dotyczy wynagrodzenia za jakieś ukończone już prace⁵⁶. Wykonał on też i wysłał elementy do któregoś z ołtarzy⁵⁷. Przygotował ponadto projekt ołtarza w kaplicy Matki Bożej, który zapewne nie został zrealizowany⁵⁸.

Z listów od K. Wojciechowskiego z 1896 r. dowiadujemy się o udziale w pracach rzeźbiarskich protegowanego przez niego artysty warszawskiego Antoniego Panasiuka⁵⁹, który przyjeżdżał do Włocławka w celu wykonania pomiarów potrzebnych do wykonania figur do ołtarza w kaplicy św. Józefa, oraz dokonania poprawek w polichromii tła św. Józefa⁶⁰.

W kolejnym liście Wojciechowski przesyła fotografie gobelinów i rysunek na ołtarz do kaplicy św. Józefa. Dalej informował o tym, że mensa wielkiego ołtarza będzie wkrótce gotowa; pytał przy tej okazji, czy dozwolone jest umieszczenie na nim herbu biskupa oraz fundatorki, i prosił o ich rysunki. Powiadamiał ks. Chodyńskiego o ukończeniu rysunków zakrystii kanonickiej oraz prac nad amboną oraz kopią wielkiego ołtarza⁶¹.

W kwietniu 1897 roku Wojciechowski informował Chodyńskiego o wykonaniu przez Panasiuka zamówionych figur. Pisał, że polecił zmienić wyraz twarzy postaci św. Józefa na bardziej spokojny. Podobało mu się wykonanie Dzieciątka Jezus, chwalił również wykonanie polichromii. Sugerował usunięcie spod figur „kostek”, które – jego zdaniem – niepotrzebnie wykonał płocki stolarz, oraz ponowne sklejenie całości⁶².

W korespondencji z lat 1897–1902 kilkakrotnie poruszana jest sprawa ołtarza do kaplicy Matki Bożej. W kwietniu 1897 r. Wojciechowski zobowiązał się do wykonania projektu ołtarza w stylu odrodzenia, a nie romańskim jak zrobił to Józef Szpetkowski, ponieważ cała kaplica jest

w stylu renesansu. Pytał też ks. Chodyńskiego, czy jest już obraz do ołtarza, czy ma być on dopiero zakupiony⁶³.

W styczniu 1899 r. Wojciechowski usprawiedliwił się, że z powodów zdrowotnych nie był w stanie wyrysować i nadesłać projektu ołtarza, wykonał to artysta Kazimierz M. Chodziński⁶⁴. Według Wojciechowskiego cały ołtarz powinien być marmurowy, ze względu na bogactwo marmurów w kaplicy. Płaskorzeźba Boga Ojca powinna być również z marmuru na złotym tle, podobnie jak anioły. Wojciechowski chwalił Chodzińskiego jako wykonawcę pięknych rzeźb, i polecał go do wykonania całego ołtarza. Zalecał, aby Chodziński sam obejrzał kaplicę i dokonał pomiarów, miał też obejrzeć obraz Matki Boskiej, który miano umieścić w ołtarzu, w celu wykonania odpowiedniej ramy do niego⁶⁵.

W sprawie ołtarza kontaktował się z ks. Chodyńskim sam rzeźbiarz K.M. Chodziński. W końcu stycznia 1899 r. informował⁶⁶, że ołtarz może być gotowy w ciągu miesiąca, prosił o spotkanie podczas swojego pobytu w Warszawie, zapewnia o swoim profesjonalizmie, czego dowodem jest dołączona ocena dyrektora Władysława Łuszczkiewicza⁶⁷.

Kolejny list Chodzińskiego z lutego 1899 r. zawierał informację o gotowości Łuszczkiewicza do oceny projektu ołtarza, i napisaniu przezeń listu polecającego, który dołączył do listu. Dalej pyta o miejsce spotkania z ks. Konstantym Waberskim⁶⁸ w celu porozumienia się odnośnie do rysunku. Po tej konsultacji oraz porozumieniu się z Łuszczkiewiczem i T. Stryeńskim⁶⁹, będzie gotów przystąpić do pracy⁷⁰. W kwietniu 1899 r. ks. Konstanty Waberski informował ks. Chodyńskiego o umówieniu się z Chodzińskim w sprawie wykonania ołtarza (sprawę konsultowali Sławomir Odrzywolski⁷¹ i Władysław Łuszczkiewicz), wzmiankował, że podpisał już umowę z Chodzińskim⁷².

Finalizacji sprawy ołtarza dotyczył list Chodzińskiego z marca 1900 r., w którym informował o wysłaniu do Włocławka swego kamieniarza Grochala z pomocnikiem, którzy ustawią ołtarz. Sam artysta obiecał przyjechać nieco później z rzeźbami brązowymi⁷³.

W liście z listopada 1900 r. Chodziński pisał do ks. Chodyńskiego, że nie zrezygnuje dobrowolnie z wykonania, zapewne już wstępnie zamówionych, figur do katedry, i czuje się pokrzywdzony odsunięciem od tej pracy – jak się domyślał – za sprawą Jasińskich⁷⁴, wykonawców polichromii⁷⁵. Sprawa musiała jednak zostać załatwiona po myśli Chodzińskiego, bo kolejne listy dotyczą kosztów wykonania figur, rozliczeń finansowych i zatwierdzenie projektów figur przez Konstantego Wojciechowskiego⁷⁶. W końcu tego roku Chodziński zawiadamiał o przysłaniu kamieniarza w celu ustawienia

trzech wykonanych już figur. Usprawiedliwiał się, że sam nie przyjedzie, gdyż musi wyjechać do południowej Rosji, a w kolejnym liście zapowiadał rychłe przysłanie ostatniej figury⁷⁷. Sprawa figur była kontynuowana w listach Chodzińskiego z 1902 r. W marcu zawiadamiał o przysłaniu swego szwagra malarza Tabińskiego w celu przemalowania twarzy figur⁷⁸. W lipcu przypominał o rysunku kaplicy Najświętszego Sakramentu, który miał mu odesłać ks. K. Waberski⁷⁹.

Katedry dotyczy także list z 12 IV 1902 r., który ks. Chodyński otrzymał od A. Malińskiego z Warszawy. W liście tym sfinalizowana została sprawa sprzedaży trzystuletnich gobelinów służących do ozdoby katedry za kwotę 5500 rubli⁸⁰.

Swoją wiedzą i doświadczeniem zdobytymi przy restauracji wrocławskiej katedry ks. Chodyński dzielił się z ks. Antonim J. Nowowiejskim⁸¹ z Płocka, który w 1900 r. radził się go przy restauracji płockiej świątyni biskupiej, pytając o źródła finansowania restauracji katedry wrocławskiej oraz sposobu załatwiania sprawy z władzami państwowymi⁸².

* * *

Lektura korespondencji napływającej do ks. Stanisława Chodyńskiego pozwala stwierdzić, że zyskawszy przez lata badań wiedzę w zakresie historii liturgii i aktualnych przepisów liturgicznych, potrafił on udzielać trafnych odpowiedzi i rad tym wszystkim, którzy zwracali się do niego zarówno w sprawach naukowych jak i praktycznych dotyczących liturgii. Był on też jednym z tych kapłanów, którzy opowiadali się za odnowieniem liturgii i śpiewu kościelnego w Polsce w końcu XIX i na początku XX wieku.

PRZYPISY

¹ Bernard A. Łubieński (1846–1933), redemptorysta. Śluby wieczyste złożył w 1866 r. Święcenia przyjął w 1870 r. Doprowadził do fundacji klasztoru w Mościskach w 1883 r.; w l. 1894–1903 i 1912–1918 p.o. przełożonego w tymże klasztorze. – *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, szp. 572–573.

² Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego im. ks. Chodyńskich we Wrocławku (BSWł), Korespondencja księży Chodyńskich (1896–1899), List o. B. Łubieńskiego z 30 VIII 1898 r.

³ Tamże, List o. B. Łubieńskiego z 2 X 1898 r.

⁴ Edward Zygmunt (w zak. Waclaw) Nowakowski (1829–1903). W l. 1850–1860 pracował jako bibliotekarz. Następnie wstąpił do zakonu kapucynów. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1880 r. Opublikował około 100 artykułów i dzieł z historii Kościoła, swego zakonu, Polski i kaznodziejstwa. Jego *opus vitae* jest encyklopedia: *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne, i ikonograficzne*. – J.L. G a d a c z, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2, Wrocław 1986, s. 112–125.

⁵ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), List o. W. Nowakowskiego z 5 III 1900 r.

⁶ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1896–1899), List S.T. Klonowskiego z 20 III 1896 r.

⁷ Tadeusz Trzcński (1873–1913), kapłan archidiec. gnieźnieńskiej. Święcenia przyjął w 1897 r. Jako profesor w seminarium gnieźnieńskim wykładał teologię i prawo kanoniczne. Od 1902 r. bibliotekarz kapitulny w Gnieźnie. – *Słownik polskich teologów katolickich* (SPTK), t. 4, Warszawa 1983, s. 351–352.

⁸ S. Chodyński, *Agendy dawne polskie*, w: *Encyklopedia kościelna*, t. 1, Warszawa 1873, s. 69–76.

⁹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1902–1903), List ks. T. Trzcńskiego z 4 XI 1903 r.

¹⁰ Zob. S. Chodyński, *Rytuály polskie*, w: *Encyklopedia kościelna*, t. 24, Warszawa 1900, s. 4.

¹¹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1906–1907), List M. Schreibera z 18 IX 1907 r.

¹² Antoni Szaniawski (1856–1909), kapłan archidiec. warszawskiej. Święcenia kapłańskie przyjął w 1886 r. Od 1889 r. wydawał „Przegląd Katolicki”, w l. 1902–1907 kierował założonym przez siebie „Kwartalnikiem Teologicznym”. Zajmował się patrystyką, zbierał źródła do dziejów Kościoła w Polsce, które ogłaszał drukiem od 1905 r. – SPTK, t. 4, Warszawa 1983, s. 245–250.

¹³ BSWł, Korespondencja Księży Chodyńskich (1896–1899), List ks. A. Szaniawskiego z 24 IV 1898 r.

¹⁴ [S. Chodyński], *O ś. Benignie*, „Przegląd Katolicki”, 1898, s. 312–314.

¹⁵ Karol J. Estreicher (1827–1908), znany bibliograf. Zbieranie materiałów bibliograficznych rozpoczął już w 1848 r. Pracował jako bibliotekarz najpierw w Bibliotece Szkoły Głównej Warszawskiej. Od 1868 r. pełnił przez wiele lat funkcję dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej. Dzieło jego życia to 22 tomy *Bibliografii polskiej* za lata 1470–1889. – *Słownik pracowników książki polskiej* (SPKP), [t. 1], Warszawa – Łódź 1972, s. 206–208.

¹⁶ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 32, Kraków 1938, s. 422.

¹⁷ Władysław Załuskowski (ur. 1855), kapłan archidiec. warszawskiej, wyświęcony w 1883 r. – Schematyzmy diec. warszawskiej, 1905.

¹⁸ Józef H. Kalenbach (1861–1929), historyk literatury, bibliotekarz. Studiował filologię klasyczną i filozofię na UJ, a następnie za granicą. W 1887 wrócił do Krakowa, gdzie objął funkcję bibliotekarza AU, a równocześnie uzyskał habilitację i pracował jako profesor UJ. W latach 1901–1904 był dyrektorem Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie, którą zinwentaryzował. – SPKP, s. 387–388.

¹⁹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1902–1903), List ks. W. Załuskowskiego z 16 VI 1902 r..

²⁰ Feliks Kopera (1871–1952), historyk sztuki, muzeolog. Wieloletni dyrektor Muzeum Narodowego w Krakowie. Od 1896 r. współpracował z Komisją Historii Sztuki AU, w l. 1900–1901 był jej sekretarzem, a w l. 1945–1952 przewodniczącym. – *Polski słownik biograficzny* (PSB), t. 13, Wrocław 1967–1968, s. 636–638.

²¹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), List F. Koperę z 25 VII 1900 r.

²² S. Chodyński, *Podstawa krucyfiksu emaliowanego z roku 1676*, „Sprawozdania Komisji Historii Sztuki w Polsce”, 7(1906), k. CCLIX.

²³ Teofil Kowalski (1866–1932), muzyk, pisarz, kompozytor, teolog. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1890 r. W l. 1895–1902 wydawał „Śpiew Kościelny”, czasopismo propagujące reformę cecyliąńską w muzyce kościelnej. W swym dorobku ma m.in. kilka publikacji książkowych oraz artykuły, głównie z dziedziny muzyki kościelnej. – PSB, t. 14, Wrocław 1968–1969, s. 571–572.

²⁴ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1896–1899), List ks. T. Kowalskiego z 25 VIII i 11 IX 1897 r.

²⁵ Tamże, List ks. T. Kowalskiego z 2 X 1897 r.

²⁶ Aleksander Zaremba (1857–1907), kapłan diec. płockiej. Wyświęcony w 1881 r. Współpracował z bp. M. Nowodworskim w redagowaniu *Encyklopedii kościelnej* od t. 17. Po zgonie

M. Nowodworskiego przejął kierownictwo nad tym wydawnictwem, opracował doń wiele artykułów z zakresu bibliotyki. – SPTK, t. 4, Warszawa 1982, s. 529–533.

²⁷ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), zob. np. Listy ks. A. Zaremby z 12 IV, 20 VI 1900 r.; 15 II 1901 r.

²⁸ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1902–1903), List bp. S. Zdzitowieckiego z 13 X 1902 r.

²⁹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1902–1903), List o. B. Łubieńskiego z 8 V 1902 r.

³⁰ Tamże, List o. B. Łubieńskiego z 12 VII 1902 r.

³¹ Wacław Piotrowski (1868–1948), kapłan diec. wrocławskiej. Wyświęcony w 1890 r. Administratorem parafii Żuraw w dekanacie częstochowskim był w l. 1902–1916, skąd pisał listy do Chodyńskiego. Jego bliższa znajomość z ks. Chodyńskim zawiązała się zapewne 1893 r., w czasie jego wikariatu w Wieńcu, gdzie Chodyński był proboszczem. – Archiwum Diecezjalne we Wrocławku (ADWł), pers. 259; S. Kwiatkowski, „Kronika Diecezji Wrocławskiej” (KDWł), 42(1948), s. 152–155.

³² BSWł, Korespondencja Księży Chodyńskich (1902–1903), List ks. W. Piotrowskiego z 19 X 1902 r.

³³ Tamże, List ks. W. Piotrowskiego z 17 X 1903 r.

³⁴ BSWł, Korespondencja Księży Chodyńskich (1904–1905), List ks. W. Piotrowskiego z 29 XII 1904 r.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże, List ks. W. Piotrowskiego z 9 III 1905 r.

³⁸ Aleksy (Aleksander) Kruczkowski (1850–1928), kapłan diec. wrocławskiej. Wyświęcony w 1874 r. Proboszczem w Błaskach był w latach 1904–1922. – ADWł, pers. 158.

³⁹ Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. 2, cz. 1, Warszawa 1902, s. 649–650.

⁴⁰ BSWł, Korespondencja Księży Chodyńskich (1904–1905), List ks. A. Kruczkowskiego z 17 I 1905 r.

⁴¹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1908–1909), List T. Sokalskiego z 23 X 1909 r.

⁴² Michał Lorentowicz (1854–1917), kanonik następnie prałat kustosz wrocławskiej katedrały. Świecenia kapłańskie przyjął w 1877 r. Proboszczem parafii św. Barbary w Częstochowie był w latach 1891–1910; zasłużył się w organizacji parafii i rozbudowie kościoła. Od 1910 do śmierci mieszkał we Wrocławku, brał aktywny udział w życiu liturgicznym miasta. – S. Chodyński, KDWł, 11(1917), s. 62–64.

⁴³ BSWł, Korespondencja Księży Chodyńskich (1906–1907), List ks. M. Lorentowicza z 20 VI 1906 r.

⁴⁴ Marian Nassalski (1860–1942), kapłan diec. wrocławskiej. Wyświęcony w 1885 r. W l. 1888–1894 był profesorem w seminarium wrocławskim. Wydawał czasopisma: kaznodziejsko-teologiczne pt. „Homiletyka” (1898–1914) oraz „Przewodnik Społeczny” (1908–1910). – *Wrocławski słownik biograficzny* (WłSB), t. 2, Wrocław 2005, s. 132–133.

⁴⁵ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), Listy ks. M. Nassalskiego z 26 IV i 28 V 1900 r.

⁴⁶ S. Chodyński, *O kartkach do spowiedzi wielkanocnej*, „Homiletyka”, 5(1900), s. 13–16; *tenże*, *Jeszcze o kartkach do spowiedzi wielkanocnej*, tamże, s. 217–218.

⁴⁷ Narcyz Marcelin (w zak. Ksawery) Sforski (1826–1911), reformat, duszpasterz i pisarz religijny. Świecenia kapłańskie przyjął w 1850 r. Od 1864 r. przebywał we Wrocławku, w latach 1866–1870 był gwardianem. Opracowywał kalendarze liturgiczne dla duchowieństwa swej prowincji zakonnej. Autor około 20 broszur dewocyjnych. – WłSB, t. 1, Wrocław 2004, s. 155–156.

⁴⁸ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), List o. K. Sforskiego z 5 VI 1900 r.

⁴⁹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1902–1903), List o. K. Sforskiego z 31 VIII 1903 r.

⁵⁰ Stanisław Gall (1865–1942), kapłan archidiec. warszawskiej. Wyświęcony w 1887 r. Od 1889 r. był profesorem liturgiki i filozofii w warszawskim seminarium duchownym. Potem był kolejno wikariuszem generalnym archidiecezji warszawskiej i jej biskupem sufraganem, w l. 1919–1933 był pierwszym biskupem polowym WP, od 1933 r. w archidiecezji warszawskiej. – PSB, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 231–232.

⁵¹ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1902–1903), List ks. S. Galla z 14 II 1903 r.

⁵² Leonard de Verdmon Jacques, główny redaktor wydawanej przez S. Graeve serii przewodników *Biblioteczka krajoznawcza*, współautor z tymże *Przewodnika po guberni kaliskiej*, wydanego w 1912 r. w Warszawie, wraz z barwną mapą.

⁵³ Stanisław Graeve (1868–1912), etnograf i krajoznawca, zamożny ziemianin. Gromadził zbiory ludoznawcze w zbudowanym przez siebie dworze w Biskupicach pod Sieradzem. Przekazał je w 1911 r. muzeum w Kaliszu. Pierwszy zwrócił uwagę na kulturę ludową Sieradzan, organizował i finansował malowanie obrazów typów ludowych, budowli i obrzędów dorocznych z rejonu sieradzkiego. Finansował wydanie kart pocztowych typów ludowych sieradzkich i lubelskich. W 1910 r. rozpoczął wydawanie *Biblioteczki krajoznawczej*. – PSB, t. 8, Wrocław 1959–1960, s. 533.

⁵⁴ BSWł, Korespondencja Księża Chodyńskich (1908–1909), List L. de Verdmon Jaquesa z [I 1909 r.].

⁵⁵ Konstanty Wojciechowski (1841–1910), architekt. Odbił studia w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie i Monachium Od 1883 r. pełnił funkcję budowniczego diecezji kujawsko-kaliskiej. Współzałożyciel Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Kierował regotyzującą katedry wrocławskiej. – WłSB, t. 5, Włocławek 2008, s. 181–183.

⁵⁶ BSWł, Korespondencja księży Chodyńskich (1896–1899), List J. Szpetkowskiego z 22 IX 1896 r.

⁵⁷ Tamże, List B. Bakowicza z 7 VIII 1898 r.

⁵⁸ Zob. tamże, List K. Wojciechowskiego z 3 IV 1897 r.

⁵⁹ Antoni Panasiuk (1852–1905), rzeźbiarz. Tworzył w drewnie, rzeźbiąc modele swych prac w glinie. Od 1878 r. zajmował się wyłącznie sztuką sakralną. Posiadał pracownię snycerską w Warszawie, związany z Salonem Spółki Artyst. w Warszawie, który pośredniczył w przyjmowaniu zamówień na prace w kościołach. Tworzył krucyfiksy, ołtarze wielofigurowe, stacje Męki Pańskiej. Konserwował rzeźbę dawną. – *Słownik artystów polskich* (SAP), t. 6, Warszawa 1998, s. 406–407.

⁶⁰ BSWł, Korespondencja Księża Chodyńskich (1896–1899), Listy K. Wojciechowskiego z 28 X i 14 XI 1896 r.

⁶¹ BSWł, Korespondencja Księża Chodyńskich (1896–1899), List K. Wojciechowskiego z [po 14 XI 1896 r.].

⁶² Tamże, List K. Wojciechowskiego z 3 IV 1897 r.

⁶³ Tamże, List K. Wojciechowskiego z 3 IV 1897 r..

⁶⁴ Kazimierz M. Chodziński (1861–1921) uczył się rzeźby u Piotra Kozakiewicza w Krakowie i w tamtejszej Szkole Sztuk Pięknych pod kierunkiem W. Gadomskiego. Wykonał rzekomo ponad sto figur dla kościoła św. Dominika w Krakowie, liczne prace w katedrze warszawskiej, kościołach Wrocławia i Sandomierza, grupowe rzeźby religijne w Kaliszu. – SAP, t. 1, Wrocław 1971, s. 327–328.

⁶⁵ BSWł, Korespondencja Księża Chodyńskich (1896–1899), List K. Wojciechowskiego z 7 I 1899 r..

⁶⁶ Tamże, List K.M. Chodzińskiego z 26 I 1899 r.

⁶⁷ Władysław Łuszczkiewicz (1828–1900) odbył studia filozoficzno-historyczne na UJ. Jednocześnie uczył się rysunku w krakowskiej SSP, następnie studiował za granicą. Po zakończeniu nauki powrócił do Krakowa. W swoim malarstwie był prekursorem polskiego historycyzmu. Uważany za pierwszego polskiego nowoczesnego historyka sztuki, specjalizował się w dziejach sztuki średniowiecza i renesansu. Jako konserwator brał udział w restauracjach kościołów. – PSB, t. 18, 1973, s. 587–590.

⁶⁸ Konstanty Waberski (1845–1907), kapłan diec. wrocławskiej. Wyświęcony w 1868 r. Profesor w seminarium wrocławskim w latach 1870–1881. Był miłośnikiem sztuk pięk-

nych, a szczególnie malarstwa, brał czynny udział w restauracji katedry. – KDWi, 1(1907), s. 194–197.

⁶⁹ Tadeusz Stryjeński (1849–1943), architekt. Znał dobrze katedrę wrocławską, ponieważ w 1881 r. opracował projekt jej przebudowy, który jednak nie został zrealizowany. – Zob. PSB, t. 44, Warszawa – Kraków 2007, s. 519–523.

⁷⁰ BSWi, Korespondencja Księży Chodyńskich (1896–1899), List K.M. Chodzińskiego z 4 II 1899 r.

⁷¹ Sławomir Odrzywolski (1846–1933), architekt i konserwator zabytków. Zaangażowany w działalność na rzecz rozwoju polskiej architektury. Projektował kamienice, kościoły w stylu neogotyckim, szkoły i inne budynki użyteczności publicznej. W działalności naukowej zajmował się polskim renesansem. – PSB, t. 23, Wrocław 1978, s. 567–570.

⁷² BSWi, Korespondencja księży Chodyńskich (1896–1899), List ks. K. Waberskiego z 27 IV 1899 r.

⁷³ BSWi, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), List K.M. Chodzińskiego z 18 III 1900 r.

⁷⁴ Stanisław (1868–1939) i Zdzisław (1863–1932) Jasińscy, malarze. W l. 1900–1901 pracowali przy polichromii w prezbiterium katedry wrocławskiej (współpracował z nimi A. Kędzierski). – SAP, t. 3, Wrocław 1979, s. 261–264.

⁷⁵ BSWi, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), List K.M. Chodzińskiego z 9 XI 1900 r.

⁷⁶ Tamże, Listy K.M. Chodzińskiego z 1 I i 20 II 1901 r.

⁷⁷ Tamże, Listy K.M. Chodzińskiego z 2 i 4 XII 1901 r.

⁷⁸ BSWi, Korespondencja księży Chodyńskich (1902–1903), List K.M. Chodzińskiego z 11 III 1902 r.

⁷⁹ Tamże, List K.M. Chodzińskiego z 21 VII 1902 r.

⁸⁰ Tamże, List A. Malińskiego z 12 IV 1902 r.

⁸¹ Antoni J. Nowowiejski (1858–1841), kapłan, a potem biskup diec. plockiej. Wyświęcony w 1881 r. Był profesorem, wicerektorem, a potem rektorem tejsze seminarium duchownego. Od 1900 r. jako prokurator kapituły katedralnej w Płocku nadzorował remont katedry. Od 1908 r. był biskupem plockim. W 1940 r. uwięziony przez Niemców, zmarł w obozie. – SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 566–574.

⁸² BSWi, Korespondencja księży Chodyńskich (1900–1901), List ks. A. Nowowiejskiego z 5 X 1900 r.